

ТМ	Г. XXIX	Бр. 3	Стр. 393 - 414	Ниш	јул - септембар	2005.
----	---------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 347.232:323.15(=112.2)(497.1)

Оригинални научни рад

Примљено: 16.06.2005.

Душко Димитријевић
Институт за међународну
политику и привреду
Београд

РЕСТИТУЦИЈА "СТЕЧЕНИХ ПРАВА" ПРИПАДНИКА НЕМАЧКЕ МАЊИНЕ У БИВШОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

Резиме

Проблематика укидања тзв. стечених права припадника некадашње немачке мањине у претходној југословенској држави (*почев од Краљевине СХС, Краљевине Југославије, Демократске Федеративне Југославије, Федеративне Народне Републике Југославије до Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*), отвара питања везана за њихову реституцију на унутрашњем правном плану, односно евентуално обештећење на међународноправном плану. Корпус људских права и слобода у оквиру контемпорарног међународног права досегао је такав цивилизацијски ниво, да је потреба да се неке неправде учињене у прошлости од стране бивше Југославије исправе у државама сукцесорима које су је дисолуцијом наследиле. Као одговор на социјално-политичка дешавања у друштву и међународној заједници, протекле догађаје потребно је ставити под лупу историјског посматрања, имајући увек у виду да једна учињена неправда не рађа другу, што не би било у складу са општечовечанским законима правде и морала.

Кључне речи: стечена права, немачка мањина, револуционарни закони, експропријација, конфискација, национализација и реституција

Историјски аспект проблема

Немачка нација, рођена и израсла из племенских трибала Франака, Саксонаца, Бавараца и Шваба, биће потакнута аустро-угарским експанзионистичким тежњама да почев од 17. века, масовно мигрира

ка областима источне Европе и југоисточног Подунавља.¹ Читаве теутоњске насеобине вођене политиком Карла VI, Марије Терезије и Јосифа II, напустиле су своја вековна огњишта, крећући се дуж природних граничника Шварцвалда, Швапске, Баварске преко Алпа и Татри, дубоко задирући у подручја Панонске низије, Славоније, Срема, Бачке и Баната.

У "цивилизаторском походу ка Југоистоку", немачко становништво је са својом потенцијом, вером и културом, одиграло значајну улогу у историји народа Балкана. Аграрном и градском колонизацијом, Немци су постепено преузимали примат у одређеним сферама друштвеног живота. Пенетрирани дубоко у политичку, економску и културну стварност, исцепканих словенских народа, они ће предано радити на дезагрегацији јужнословенске заједнице. На том путу, у интересу матичне земље, често су били коришћени као оруђе, час за политику "крви и гвожђа" (*Blut und Eisenpolitik*), час за суптилнији продор путем високо развијене дипломатске и културне мреже, те мање формализованих установа "швапске народности у дијаспори".²

Иако после II светског рата, Версајски мир није измирио државно и народносно начело, он је потврдио континуитет међународноправног субјективитета Краљевине СХС са Краљевином Србијом.³ Као меродавни критерији за решавање националног питања би-

¹ Етнографске, антропо-географске и историјске анализе кретања германског становништва у прошлости наводе на закључак да су Аустро-Немци успели да политички и етнички апсорбују чисто словенске земље, као што су области Полабских Словена, западних Пољака, Чеха, Словака, Мораваца и Јужних Словена. Германизација као политичко-социјални процес ширила се дуж области источно од Лабе, у земаљама Лужичких Срба, Помераније и ивичних регија Чешке, Моравске, Доње Шлезије, Источне Пруске са Мазурском, Познањске области и Пољског приморја. Насељавањем појединих словенских области, дошло је до нестанка основних етничких, верских и језичких обележија појединих градова и насеља. У топологији је познато да се у прошлости град Лајпциг називао Липиск, Бранденбург – Бранибор, Кемиз – Каменица.

² Немачко-српски уговорни односи су отпочели пре стицања независности Србије 1878. године и то закључењем Конзуларне конвенције са Баварском, 25. 08. 1870. године. Каснија Конвенција о конзуларним односима из 1882. године (Српске новине бр. 120/1883), садржи одредбу којом се немачка страна одриче привилегија и имунитета установљених капитулацијама између Турске и Немачке. Видети: Драгутин П. Ђетвај, Развој међународног уговорног капацитета Србије у XIX веку, Нови Сад, 1939, стр. 292.

³ Z. Tomitch, *La formation de l'Etat Yougoslave*, Paris, 1927, p. 230.etc. Занимљиво је да је проф. Живојин Перић заступао мишљење да се *in concreto* радило о новој држави. Тако: *Conception du droit international prive d'après la doctrine et la pratique en Yougoslavie*, Recueil des Cours, Académie de Droit International, La Haye, 1929, vol. 28, p. 313. Правни куриозитет представља пракса Апелационог Суда САД, поводом интерпретације Уговора о екстрадицији из 1901. када је речено:.. "Југословенска држава је створена од стране покрета словенских наро-

ли су примењени: *принцип стечених историјских права и принцип заштите мањина*. Кроз заштиту колективних права мањина, остваривала су се и појединачна права човека као индивидуе, чиме је проблем заштите мањинских права превазилазио унутрашњо-политички значај и постао, врло брзо, пресудан за успостављање добросуседских односа.⁴ Уговор о заштити мањина из 1919. године за државу Срба, Хрвата и Словенаца је значио последност у правним односима државе претходнице (члан 12). Однос према припадницима немачке народности на међународном плану је био регулисан у оквирима мировних уговора, како би "нове државе", а међу њима и Краљевина СХС, прихватиле обавезу да гарантују мањинама основна људска права, и то: *право на живот, слободу, вероисповест и језик*.⁵ Немачка мањина је тиме стекла права да самостално подиже, управља и надгледа добротворне, верске и социјалне и просветне установе. С друге стране, свим припадницима мањина су била зајемчена једнакост у грађанским и политичким правима, непосредно од стране *Лиге народа*. Циљ је био да се обезбеди потпуна једнакост у правима и дужностима свих становника једне државе, без разлике у погледу њиховог порекла, вере и језика. Прављење изузетака у односу на поједине моћније државе, оставило је трага у међународној пракси.

Међународне обавезе државе Срба, Хрвата и Словенаца према немачкој мањини између два светска рата су биле корелативне са њиховом одговорношћу коју су историјски осећали према својој матици. Немачка мањина је свој веритет у Краљевини Југославији исказивала вишестрано. О томе говоре и подаци из привредног, културног и политичког живота. Статистике показују да су њени припадници, којих је рачуна се било преко пола милиона, представљали 4% од укупног броја Југословена. Од тога, 45% је припадало пољопривредном становништву, 18% занатлијама, 3% трговцима, 30%

да у суверен народ, са Србијом као централним нуклеусом народа... Велике измене владе, које су планиране и изведене, нису потпуно засноване на новом суверенитету, већ на комбинацији старог и новог суверенитета. Чак иако је тиме настала нова држава, чињеница је да је отпочела да функционише у оквиру српског уставног система и владе, законодавства, конзуларних представништва и уговорног система". Видети: D. P. O'Connell, *State Succession in Municipal and International Law*, Cambridge, 1967, vol. I, p. 7.

⁴ Милан Марковић, *Заштита, мањина у склопу међународне заштите људских права*, Београд, 1956. стр. 161.

⁵ Главни позитивноправни извор заштите мањина у првој Југославији био је провизорни Закон из маја 1920. године о Сен-Жерменском Уговору о заштити мањина од 10. септембра 1919. године, где се држава обавезала да усклади своје законодавство са постојећим међународноправним стандардима. Тако: Љ. Стојковић, М. Мартић, *Националне мањине у Југославији*, Београд, 1953, стр. 8.

радничкој класи, а 2% интелигенцији. Немци су били власници преко 30% најплоднијег земљишта у Војводини. Посеђовали су 46,7% индустрије, а били су инволвирани са 40% у занатству и са 30,6% у банкарству Краљевине Југославије.⁶

И поред привилегованог статуса обезбеђеног, најпре, конституционалним нормама, једнакост и равноправност швапског елемента у старој Краљевини, потврђена општим међународним уговорним обавезама, није могла бити обезбеђена трајнијим јемствима. Протежирани од стране југословенске државе због своје изузетне агилности у социјалном организовању, припадници немачке мањине су кроз систем мањинских школа, Швапског просветног савеза, Немачког саобраћајног бироа, привредних друштава и сличних асоцијација, непосредно пред избијање II светског рата, отворено злоупотребити своја права, што је негативно утицало на њихов будући статус и стечена права.

Агресија Сила осовине на Југославију 6 априла 1941. године, извршена је *contra legem* у односу на правила о ратној окупацији у међународном праву и члановима 42. и 43. Хашког правилника уз четврту Конвенцију о законима и обичајима вођења рата на копну, из 1907. године.⁷

Стављајући се у службу Хитлера (*Führerprinzip*), његове војне машинерије и расистички вођене имеријалне политике националсоцијализама (*Nationalsozialismus*), југословенски фолксдојчери су у историјској мисији господарења света (*Harrenvolk*), послужили као својеврсни, хумани мостобран за успостављање "новог светског поретка".⁸ Нацистичка Немачка је знала да искористи национална осе-

⁶ Бранко Павлица, *Југославија и Немачка, 1951-1984*, Смедерево, стр. 42; Учешће иностраног капитала у банкарству Југославије се кретало знатно испод овог процента, да би непосредно пре окупације било сведено на око 10%. Тако: Миодраг Угричић, *Новчани систем Југославије*, Београд, 1967. стр. 135; Ближе: Сергије Димитријевић, *Страни капитал у привреди бивше Југославије*, Београд, 1952.

⁷ Стеван Ђорђевић, *О континуитету држава с посебним освртом на међународноправни континуитет Краљевине Југославије и ФНРЈ*, Београд, 1967, стр. 81-86; Након потписивања примирја 17. априла 1941. године, проглашена је "Независна држава Хрватска", као артифицијелна творевина окупатора са атрибутима вазалне државе, а под управом једне марионетске владе. Црна Гора је према "Привременим смерницама за поделу Југославије", требала постати вазална држава под сизеренством Италије, с тим да се један њен део присаједини Албанији под италијанским протекторатом. Трећи Реицх је анектирао део Словеније, Штајерску и Горењску. Немачка административно-војна управа је успостављена у Србији. Мађарска је заузела део Војводине, а Србију на југу и Македонију је присвојила Бугарска.

⁸ На бази генералног плана, локална привреда је требала бити ликвидирана или регруписана, односно стављена у функцију Reicha. Alfred Drucker, *The Nationali-*

ћања немачке народносне групе у ширењу простора *Reicha* (*Grossraumpolitik*). "Немачка извидница на Југоистоку" је у циљу остваривања зацртаних спољно-политичких циљева "*Drang nach Osten*", по избијању непријатељстава, отворено стала на страну Немачке, узимајући значајног удела у војним офанзивама Вермахта, СС дивизије "Prinz Eugen", "Хилфполиције" и "Немачке омладине".⁹ Према неким подацима, њих негде око 80 хиљада је непосредно учествовало у ратним операцијама током II светског рата у Југославији. Супротно међународном ратном праву, припадницима немачке мањине окупљеним у "*Kulturbundu*", "*Heimatbundu*" и "*Volksbundu*" политичкој странци Немаца, шпијунској организацији "*Jupiter*" и илегалној фашистичкој организацији "*Deutsche Mannschaft*", непосредно по окупацији додељивано је немачко држављанство, чиме су били аутоматски изузети од југословенске јурисдикције.¹⁰ Са таквом државном праксом проширивања немачког персоналног суверенитета настављено и након окончања ратних сукоба са Немачком.¹¹

Унутрашњио-правни аспекти проблема

Током II светског рата је дошло до успостављања нових правила понашања у светској заједници. Политичке одлуке донете на Московској конференцији 1943. године, потом на Јалти и Потсдаму,¹² правно су уобличиле ликвидацију Версајског система заштите

sation of United Nations Property in Europe, Transactions of the Grotius Society, 1951, n° 36, p. 75 etc.

⁹ В. М. Радојковић, *Рат и међународно право*, Београд, 1947, стр. 86; *Хауки правилник о законима и обичајима рата на копну*, чл. 44. и 45.

¹⁰ Милан Бартош, *Међународно јавно право*, Београд, 1954, књига I, стр. 432; В. Г. Гучетић, *Прописи СР Немачке о држављанству и међународно право*, *Југословенска ревија за међународно право*, 1962, бр. 3, стр. 422; Љ. Стојковић, М. Мартић, *op. cit.*, стр. 60.

¹¹ Расистички прописи из доба нацизма о стицању држављанства по принципу *ius sanguinis*, донети за време Другог светског рата, остали су на снази у СР Немачкој. То је правдано чињеницом да су државе слободне да уређују држављанство искључиво на основу сопствених прописа, чиме не врше повреду међународног права. Видети: Љ. Јовановић, *Држављанство и међународно право*, *Правни живот*, 1995, бр. 12, стр. 525; Fr. Massfeller, *Deutsches Staatsangehörigkeitsrechts*, Frankfurt, 1955. Праву полемику у западноевропској јавности је изазвала чињеница даљег важења нацистичких уредби о одужимању држављанства Јеврејима и другим категоријама лица у ратном периоду за које је већина сматрала да су ништавни *ab initio*. Видети: F. A. Mann, *The Present Validity of Nazi Nationality Laws*, *Law Quarterly Review*, 1973, n°89, p. 194.

¹² Потсдамском Декларацијом је установљен Савет министара спољних послова и Савезнички контролни савет за Немачку преко којих је требало остварити де-

мањинских права. Као последица међународноправне одговорности држава Сила осовине за изазивање и вођење рата, државама победницама је остављена могућност да на унутрашњем плану, опозову раније донете законске акте, чиме се *ad finitum*, постигла одређена сатисфакција.¹³

Већ за време рата, на Другом заседању Антифашистичког Већа Народног Ослобођења Југославије 29.11.1943. године, као и у каснијим конституционалним актима након рата, начелно прокламована национална равноправност у пракси је била прекршена.¹⁴ О томе постоје егзактни подаци. Поред чињенице да је око 50 хиљада фолксдојчера изгинуло на фронту, факат је да је близу 30 хиљада насилно одведено у Сибир на принудни рад, а да је преосталима одузето право грађанства уз крајњу изолацију у сабирним логорима.

Узроке ваља тражити у анонсирању "револуционарних закона", међу којима је *Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације из 1946. године*,¹⁵ имао круцијални значај за прекид важења унутрашњооправног правног поретка Краљевине Југославије. Аброгација права које је постојало до 6. априла 1941. године, и остављање могућности примене неких правних правила садржаних у предратним прописима, повућиће за собом крајње волунтаристичка решења, тиме и даљу могућност за знатно ограничавање и укидање стечених субјективних права појединаца.

милитаризацију, денацификацију и окупацију Немачке. Видети: Уједињене нације, *Збирка докумената, 1941-1945*, Београд, 1948. стр. 96. etc.

¹³ На Конференцији о репарацијама у Паризу од 9. новембра до 21. децембра 1945. године, установљен је принцип по коме: "Немачку треба присилити да компензира у што већој мери губитке и патње изазване Уједињеним нацијама, а зашто је непосредно одговоран и немачки народ". Видети: *Final Act of the Paris Conference on Reparation*, Command Paper 6721, 1947; *Department of State, Bulletin*, 1945, n°13.

¹⁴ Законом о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора од 29.05.1945. године (*Службени лист ДФЈ*, бр. 36/1945), у члану 1. се прохибира свако ограничење грађанских права, као и свако пружање повластица и предности грађанима ДФЈ у зависности од њихове националне, расне или верске припадности, којом се нарушава равноправност народа, грађана и братства и јединства.

¹⁵ *Службени лист ФНРЈ* бр. 86/1946; Закон је предвидео губитак правне снаге предратних и окупацијских прописа, с тим да је оставио могућност партикуларне примене предратних правних правила која нису у супротности са конституционалним нормама. Њему је претходила Одлука АВНОЈ-а од 03.03.1945. године. Види нпр: М. Константиновић, *Стара правна правила и јединство права*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4/1957, стр. 434.

*Законом о држављанству Демократске Федеративне Југославије 28.08.1945, са изменама и допунама од 04.12.1948. године,*¹⁶ реваншистички и неселективно, југословенско држављанство одузето је сваком чије су државе биле у рату против Југославије и који су се пре и за време рата огрешили о дужности држављанина Југославије. У ову категорију легислативних аката спадао је и *Закон о одузимању држављанства официрима и подофицирима бивше југословенске војске, који неће да се врате у отаџбину и припадницима војних формација који су служили окупатору и одбегли у иностранство, као и лицима одбеглим после ослобођења.*¹⁷ Он је обухватао припаднике регуларних војних снага, али и разна илегалне и противнародне организације, међу којима су биле фолксдојчерске профашистичке организације. Лојалност према држави и народу се могла накнадно конфирмирати у "изјавама о верности" пред југословенским представницима у иностранству, без могућности амнестирања. Конкретизација ових онерозних мера је садржана у *Закону о врстама казни од 05.07.1945. године,*¹⁸ где је одузимање држављанства трајна санкција коју изричу грађански и војни судови. Као драстична последица Одлуке министара Великих сила победница од 17.04.1947. године, дошло је до масовног измештања у сабирне логоре и насилне експатријације у постојбину.¹⁹ Свега њих неколико хиљада,²⁰ који нису били под директним ударом револуционарних закона, успело је задржати југословенско држављанство.

Даље екстензивирање дискриминаторског понашања према припадницима немачке мањине било је садржано у ускраћивању права по *Закону о удруживањима, зборовима и другим јавним скуповима.*²¹ У политичким правима, рестрикција је направљена *Законом о бирачким списковима из 1945. године.*²²

¹⁶ *Службени лист ДФЈ* бр. 64/45. Закон о изменама и допунама закона о држављанству ФНРЈ, објављен у *Службеном листу* бр. 105/48 прецизира да се наведени члан стриктно интерпретира у односу на "лица немачке народности".

¹⁷ *Службени лист ФНРЈ* бр. 86/46

¹⁸ *Службени лист* бр. 64/1947; По доношењу Кривичног Законика који је санкционисао кривична дела против основних права и слобода, донет је Закон о извршењу казни, мера обезбеђења и васпитно-поправних мера (*Сл. лист ФНРЈ* бр. 47/1951).

¹⁹ Репатријација и пуштање преосталих осуђених Немаца је завршена 1952. године.

²⁰ Углавном се то односило на оне који су се јавно определили као антифашисти или су директно узели учешће у рату на страни Титових партизана (примера ради, у јединици као што је била "Ернест Телман" у Славонији).

²¹ *Службени лист ДФЈ* бр. 51/1946, са изменама у *Сл. листу* бр. 29/1947.

²² *Службени лист ДФЈ* бр. 59/1945.

Следствено наглим социјалним преображајима, акти одмазде за причињене штете на просторима Југославије извршене током рата и окупације, довешће до тога да Антифашистичко Веће Народног Ослобођења Југославије, као врховно законодавно тело, 21.11.1944. године донесе већ добро познату *Одлуку о прелазу у државну својину непријатељске имовине, о државној управи над имовином неприсутних лица и о секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле*.²³ Њеним ступањем на снагу – 06.02.1945. године – у државну својину прешла је сва приватна и јавна имовина немачког Reicha на територији Југославије, а потом сва имовина немачких физичких и правних лица. Конфискација је спроведена над имовином ратних злочинаца и њиховим помагача без обзира на држављанство. Званичном интерпретацијом Председништва АВНОЈ-а под удар Одлуке су дошли и они југословенски држављани који су се током окупације изјаснили за Немце.²⁴ Изузетак је био у односу на југословенске држављане немачке националности, порекла или презимена који су учествовали на страни НОВ и ПОЈ или су одбили да се декларирају као Немци, односно на оне који су пре рата асимилирани као Срби, Хрвати или Словенци и који су ступили у мешовите бракове или су били поданици неутралних држава.²⁵

Конфискација имовине започета током рата, настављена је *Законом о конфискацији и извршењу конфискације од 09. 06.1945. године*.²⁶ Специјалне комисије при Народним одборима, сходно објективно утврђеној надлежности су арбитрарно спроводиле деложацију припадника немачке народности.²⁷ Конфискација против "извршилаца кривичних дела", где политички, етнички или верски параметри играју одлучујућу улогу и где, поред свега, санкција има генерални карактер и погађа практично, поред конфиската, стечена права трећих лица²⁸ правно је недопустива. Са конфискацијом у Југославији се окончало тек 1958. године.²⁹

²³ *Службени лист ДФЈ* бр. 2/1945.

²⁴ *Службени лист ДФЈ* бр. 39/1945.

²⁵ Одлука је потврђена након рата *Законом о прелазу у државну својину непријатељске имовине и о секвестру над имовином отсутних лица*, *Службени лист ДФЈ* бр. 63/1946.

²⁶ *Службени лист ДФЈ* бр. 40/1945; Измене: *Службени лист ФНРЈ* бр. 61/1946. Аутентично тумачење одредби које се односи на припаднике немачке народности: *Службени лист ДФЈ* бр. 56/1945.

²⁷ Уредба о ликвидацији односа насталих конфискацијом имовине и Упутство за примену члана 5. Уредбе, *Службени лист ФНРЈ* бр. 79/1949;

²⁸ Уредбом о ликвидацији односа насталих конфискацијом имовине приватних кредитних предузећа (*Сл. лист ФНРЈ* бр. 19/1949), исплата дуговања је предвиђена у државним обвезницама, а да процедура није утврђена. Види још: Упут-

У циљу спровођења доктрине о својини као социјалној функцији, Југославија је спровела аграрну реформу по основу Одлуке АВНОЈ-а од 21.11.1944. године и *Закона о аграрној реформи и колонизацији од 23.08.1945. године*.³⁰ Приватни власници, а међу њима и знатан број југословенских фолксдојчера, био је афектиран експропријацијом од стране државе.³¹ Девастација је обухватала све оне који су имали пољопривредно или шумско земљиште изнад површине од 45 хектара, односно од 25 до 35 хектара обрадивог земљишта, које је коришћено путем закупа или најма. Исто је важило и за неземљораднике који су поседовали од 3 до 5 хектара земљишта. Одузимање је вршено и према правним лицима, па чак и према верским заједницама. С начелом да "*земља припада онима који је обрађују*" у државну својину су прешли поседи религијских установа и задужбина од преко 10 хектара, сем када се радило о историјско значајнијим, којима је остављено да користе до 30 хектара обрадивог и шумског земљишта. Старим власницима је земљиште одузето без накнаде, док је новим земља додељивана без ранијих терета.³² Дистрибуција је вршена на основу одлука аграрних комисија и Народних одбора, борцима беземљашима или припадницима Југословенске армије,

ство за примену члана 5. Уредбе о ликвидацији односа насталих конфискацијом имовине (*Сл. лист ФНРЈ* бр. 79/1947).

²⁹ В. Тодоровић, *Денационализација између национализације и приватизације*, Београд, 2001, стр. 27.

³⁰ *Службени лист ДФЈ* бр. 64/1945; *Измене: Службени лист ФНРЈ* бр. 24/1946; бр. 107/1947; бр. 105/1948; 21/1956; 55/1957. и *Службени лист СФРЈ* бр. 10/1965. На републичком нивоу је донет Закон о аграрној реформи и колонизацији (*Сл. гласник Србије* бр. 39/1945 и бр. 4/1946). у погледу шумског земљишта Србија је донела Закон о поступању са експроприсаним и конфискованим шумским поседима, 22.02.1947.

³¹ Члан 10. порписује да се од "*земљишта лица немачке народности*" конфискованих у Бачкој, Банату, Барањи и Срему издвоји 500 хиљада катастарских јутара за насељавање бораца Југословенске армије, ратних инвалида, земљорадника беземљаша, ратне сирочади, породица жртава фашистичког терора, занатлија и радника. Ваља приметити да је иста земља додељивана посебној групи колониста са Косова и Метохије, којима је из опортунистичких разлога забрањен повратак одлуком НКОЈ-а од 06.03.1945. У том погледу је донет и Закон о поступању са напуштеном земљом колониста у АКМО (*Сл. гласник Србије* бр. 9/47), чије је важење престало тек 1990.

³² И поред спорадичних изузетака (члан 6. и члан 26. Закона о аграрној реформи) накнада није исплаћена јер нису донети прописи о њеној реализацији. Законом о регулисању терета укњижених на непокретностима које су прешле на државу на основу Закона о аграрној реформи и колонизацији и основног Закона о поступању са експроприсаним и конфискованим шумским поседима (*Сл. лист ФНРЈ* бр. 105/1947), формално-правно је обавеза регулисана, али је њена примена остала недоследна.

ратној сиротињи, инвалидима, жртвама фашистичког терора, интернирцима и ратним заробљеницима.³³

Специфичан случај извлаштења је био регулисан *Законом о располагању становима и пословним просторијама од 18.08.1945.*³⁴ "Равноправна расподела" непокретности на неодређено време сходно "контрибуцијама у рату", али и према критеријуму социјалне правде на којој почивају земље "народне демократије", *proprio vigore* је представљало узурпацију приватног власништва.³⁵

Даном ступања на снагу *Закона о национализацији приватних привредних предузећа од 05.12.1946. године,*³⁶ у државну својину прешла су приватна имовинска права правних лица из 42 гране привреде. Национализацијом су предузећа постајала државна привредна предузећа, те су преузимала на себе све дугове национализованог предузећа до висине њихове активе.³⁷ Сасвим ретко је накнада заиста исплаћена, а далеко од тога да је била адекватна и правична.³⁸ Законским изменама *Закона о национализацији из 1948. године,* под удар подржављења дошла је имовина странаца. У државну својину су прешле све непокретности у приватном и јавно-правном власништву, осим оних која су представљала страна дипломатска представ-

³³ Рестрикција приватног земљишног поседа у корист тзв. "фонда општенародне имовине" је извршена за власнике изнад 10, а изузетно, 15 хектара обрадивог земљишта, *Законом о пољопривредном земљишном фонду општенародне имовине и додељивању земље пољопривредним организацијама од 22.05.1953, Службени лист ФНРЈ бр. 22/1953*

³⁴ На "ослобођеним територијама" револуционарна власт је вршила одузимање непокретности, станова и кућа. Након консолидације власти и доношења Закона, дат је легалитет предузетим актима. Видети: *Службени гласник НР Србије бр. 251/1945.*

³⁵ Законски пропис је предвиђао да нико не може имати више од једног стана, а да се вишак стамбеног простора морао пријављивати властима. Тиме је за правог власника остало само једно *nudo jus*, без адекватне накнаде.

³⁶ *Службени лист ФНРЈ бр. 98/1948.*

³⁷ Формално признање је уследило Уредбом о поступку за процену вредности и утврђивању накнаде за национализовану имовину (*Сл. лист ФНРЈ бр. 98/1947*).

³⁸ Одлуком Савезне Владе из 1963. године, бившим власницима предузећа је исплаћена симболична накнада ако су остали без основних средстава за живот. (*Сл. лист бр. 5/1963*); Видети: Уредба о поступку за процену вредности и утврђивању накнаде за национализовану имовину (*Сл. лист ФНРЈ бр. 98/1947*) и Одлука о исплати аконтације ранијим власницима национализованих предузећа (*Сл. лист ФНРЈ бр. 5/1963*); Уредба о ревизији дозвола за рад и ликвидацији приватних кредитних предузећа (*Сл. лист ФНРЈ бр. 51/1946*); Правилник о поступку ликвидације приватних кредитних предузећа (*Сл. лист ФНРЈ бр. 3/1948*); Уредба о откупку акција Народне банке ФНРЈ, Индустијске банке Југославије, Занатске банке ФНРЈ и Задружне и Пољопривредне банке ФНРЈ (*Сл. лист ФНРЈ бр. 78/1946*).

ништва.³⁹ *Законом о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта од 28.12.1958. године*,⁴⁰ довршен је општи процес депривације.⁴¹

Анализа појединих закона донетих након II светског рата, указује на прописе којима у социјалистичкој Југославији није оспораван историјски карактер, нити је довођено у питање њихово револуционарно дејство. По замислима њихових твораца, они су требали континуирано трајати. Унутрашња државно-правна пракса није правила довољну разлику између мера ограничења и укидања приватне својине. Општи јавно-правни појам експропријације у револуционарном систему је добио доста стриктно значење.⁴² Под геслом "*експроприсати експропријатора*", које је имало за основу догму "о будућем праведнијем друштву", крајње волунтаристички одузета су основна људска права припадницима немачке националне мањине. Истине ради, треба нагласити да је оваква судбина задесила и друге категорије лица. Регулатива есенцијално усмерена на промену социјалне, економске и политичке структуре бивше државне заједнице, међународно ослоњене на одредбе Завршног акта Париске конференције о репарацијама из 1945. године, милитаристички је конципирала права победника по свршетку ратних дејстава. Отуђења права из реваншистичких разлога и "без потребних обзира",⁴³ не може се ваљано објаснити.

Глобално су сви револуционарни акти, ма колико изгледали споља проткани хуманистичким начелима, погађали широки круг лица. С обзиром на новонастале околности и измењену констелацију

³⁹ Колебање је отклоњено у пракси Врховног суда. Тако у пресуди бр. 636/1983 стоји: "Ни у случају поновног стицања држављанства СФРЈ бивши власник не може стећи ту непокретност јер му је применом одредбе члана 3. Закона о изменама и допунама закона о национализацији имовина *ex lege*, и дефинитивно одузета".

⁴⁰ *Службени лист ФНРЈ* бр. 52/1958 и бр. 3/1959; Обавезно тумачење: *Службени лист ФНРЈ* бр. 24/59 и 24/61.

⁴¹ Закон је за национализоване непокретности регулисао исплату накнаде у висини 10% од станарине на дан ступања на снагу закона у једнаким месечним ратама за будућих 50 година, што никада није учињено. Уредбом о поступку за спровођење национализације најамних зграда и грађевинског земљишта (*Службени лист* бр. 4/59) и Упутством о земљишнокњижном упису национализованих најамних зграда и грађевинског земљишта (*Службени лист* бр.49/59), регулисан је поступак национализације.

⁴² Тако је у Основном закону о експропријацији ФНРЈ од 1947. године, предузета мање мера извлаштења вршено с циљем одузимања имовине када је то у "општем интересу, ради друштвеног, економског и културног подизања народа". Видети: *Сл. лист ФНРЈ* бр. 28/1947.

⁴³ Бранко Петрановић, *Политичка и економска основа народне власти у Југославији за време обнове*, Београд, 1969, стр. 236.

снага на међународном плану, њихово правно преиспитивање је потреба одржања актуелног легитимитета државне власти, али и *sedes matriae* сваког легалитета.

Ради предузимања адекватних државних мера, које не би имале за последицу даљу повреду основних људских права и међународноправних стандарда, анализа значења стечених права је од примордијалног значаја.

Међународноправни аспект проблема

Еволуција међународних односа је узроковала потребу за установљавањем конзистентног система правила, ради учвршћивања стабилности легалног поретка. Још од канонског учења у Средњем веку, које одбија догму о неретроактивности, преко буржоаског природно-правног учења о универзалним људским правима, до савремених либералних доктрина, дошло се до једне кохерентне концепције о стеченим правима на чијим основама почива већи део савремених правних система. Конфликт идеологија који карактерише нашу епоху, прикривени је сукоб интереса, а уједно и узрок постојања принципа о поштовању стечених права. Значење стечених права има идеолошку функцију, те социјално оправдање и циљ. Она пре свега представљају баријеру државним захватима у имовину појединаца.⁴⁴ Тиме опонирају револуцији и, с аспекта права, замрзавају translацију својине, представљајући инструмент одбране индивидуалног и социјалног *statusa quo*-а.

Са социјализацијом друштва, све више расте интервенционизам државе у погледу ових права. Закони јавног поретка мултиплицирају и лимитирају неприкосновена и заштићена права индивидуа. Превентивна регулација стечених права се остварује унутрашњим актима држава, док се протекција врши међународноправном плану.⁴⁵

Припремни комитет Друштва Народа у вези кодификације међународног права је својевремено адресирао владама држава чланица питање: "*Да ли држава одговара за акте који вређају стечена*

⁴⁴ Georges Kaeckenbeeck, *Le protection internationale des droits acquis*, Recueil des Cours, *Académie de Droit International*, La Haye, 1937. vol. 59.

⁴⁵ Arrigo Cavaglieri, *La notion des droits acquis et son application en droit international public*, *Revue Générale de Droit International Public*, 1931, pp. 257-296. Cavaglieri наступа са могућношћу модификације и аброгације тих права. Као специјални извештач Института за Међународно право 1931. године у Кембриџу, он ће констатовати да: "*Il ne s'agit donc pas d'une obligation générale de sauvegarder les droits acquis...*", чиме одбацује генерални принцип, али оставља слободној вољи држава да уреде питање сукцесије. Тако: *Annuaire de l' Institut de Droit International*, Cambridge, 1931, p. 197.

права странаца?". Комитет је известио да одговор даје различите решења. Сумња постоји у погледу садржине стечених права. Неки признају њихово постојање, док други наводе да су стечена права заснована на закону држава по којима су државе и одговорне за њихово кршење. Генерални одговор није усвојен.⁴⁶ Опште је правило да док држава законским путем не оконча њихово постојање, стечених права остају као факти.⁴⁷

Доктрина о стеченим правима тежи успостављању једнакости домаћих и страних држављана.⁴⁸ Правно уобличена машинерија заштите стечених права постоји само у случају држављана трећих држава. *Pillet* је између два светска рата наглашавао, да поштовање стечених права произилази из поштовања суверенитета државе, што је правило међународног јавног права. Одатле међународно јавно право везује државе у погледу поштовања стандарда међународног приватног права.⁴⁹ Доктрина је осигуравала имаоце својинских овлашћења од арбитражног укидања њихових интереса и од недељења суверенових дискреционих овлашћења. Савремена доктрина о стеченим

⁴⁶ League of Nations documents, c.75. m. 69, 1929. Немогуће је егзактно утврдити правило које би штитило интересе инволвиране у групу стечених права. У англо-саксонској теорији се говори о стварним и персоналним стеченим правима заснованим на нустус титулусу, уз одсуство поступања *in fraudem*. У америчкој пракси је брањена неповредивост приватних права, пре свега, својинских права на земљишту у инкорпорираним шпанским, француским и мексичким областима. Видети: F. V. Sayre, Change of Sovereignty and Private Ownership of Land, *American Journal of International Law*, 1918. p. 478. Теоријску разраду у америчку систему извршио је још Joseph Story, а практично дефинисање је учинио судија John Marshall у случају "U.S. v Perchemen", сматрајући да "лојалност према претходном суверену престаје, али да приватноправни односи остају неповређени".

⁴⁷ Још у класичној правној књижевности, идеја неретроактивности закона је један изданак будуће теорије о стеченим правима. Римско право је прво конципирало премису да одговарајући правни акти могу имати дејство за будуће ситуације, али не и за свршена факта.

⁴⁸ F. V. Garcia Amador – специјални извештач Комисије за међународно право – сматрао је да странци уживају иста права и правне гаранције као и домаћи држављани. Третман према држављанима је одређен људским правима, укључујући и право на имовину. Члан 55. Повеље УН обавезује међународну заједницу да води рачуна о заштити људских права уопште. Више: Responsibility of the State for Injuries caused in its Territory to the Person or Property of Aliens, *Yearbook of International Law Commission*, 1961/II, p. 46. etc. О минималном међународно-правном стандарду заштите види студију Baronese Elles "The Problem of the Applicability of Existing International Provisions for the Protection of Human Rights to Individuals Who are not Citizens of the Country in Which They Live", UN. Doc. E/CN.4.Sub.2/L.682, 1978.

⁴⁹ Antoine Pillet, La théorie générale des droit acquis, *Recueil des Cours*, Académie de Droit International, La Haye, 1925, pp.429-536.

правима као основи међународних економских односа, полази од примесе да међународно право има примат у односу на суверене државне акте експропријација стране приватне имовине.⁵⁰ Питање заштите стране имовине, инвестиција и концесија је паралелна доктрина развијана кроз рад Уједињених нација и онога што се назива "Нови економски поредак".⁵¹ Међутим, не постоји опште правило о заштити од експропријације.

Унутар савремених социјално-економских услова, диференцијација између мера индивидуалне експропријације лица и имовине и генералне експропријације имовинских права, доводи до *социјализације* којом се коренито мења државна структура, односно до *национализације*, где мере извлаштења погађају читаве привредне гране (*par example*: у Русији након 1917, Мексику 1938, Ирану 1951, Куби 1960).⁵² Могућности државе да са променама унутрашње структуре власти или са територијалним променама укида легално стечена права, отвара питања у вези приватно-правних облигација државе, уско повеза са проблемом сукцесије државне имовине.⁵³ Емпијско проучавање међународног права, указује на могућа решења овог проблема.

У међународном праву сви рестриктивни државни акти имају оригинарно значење експропријације. Тако, у правној разради нацр-

⁵⁰ Милан Булајић, Сувереност над природним богатствима и изворима, *Југословенска ревија за међународно право*, бр. 3/1962, стр. 383. Антагонизам два идеолошки ексклузивна концепта и то, концепта о одговорности држава за штетне радње и концепта о праву народа на економско самоопредељење, претворио се у борбу око егалитације држава оквиру правног система Уједињених нација. Квалитативно је дошло до помака у савременом схватању међународног права, јер је унет један нови елемент – општи правни принцип, "*rebus sic stantibus*" – на основама права народа на самоопредељење као неразлучивог од њиховог суверенитета (*Резолуција УН* бр. 626, (VII), 21.12.1952). У том конекситету, однос између експроприсаног имаоца стеченог права и народа који је у процесу деколонизације остварио начелно право на самоопредељење, не може се решавати по истим принципима који важе за сукцесију држава и влада јер питање њиховог настанка унутар колонијалог режима јесте питање неравноправности уговорних страна, а саме промене околности, не доводе у питање право на њихову накнаду већ суштински отварају проблем њиховог постојања, а *fundamentis*. Видети: Deuxième rapport sur la succession d' Etats dans les matières autres que les traites, "Les droits acquis économiques et financiers et la succession d'Etats", par M. Bedjaoui, *Rapporteur spécial*, Commission du Droit International, Doc. A/CN.4/216/rev.1, 18 juin 1969.

⁵¹ *Резолуција УН* бр. 1803. (XVII), 14.12.1962. Видети: Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, 1989, Београд, стр. 186-187.

⁵² W. S. Friedman, *Expropriation in International Law*, London, 1963, pp. 5-12;

⁵³ Душко Димитријевић, Сукцесија држава и доктрина о стеченим правима, *Југословенска ревија за међународно право*, 1998, бр. 1-2, стр. 87-113; *Сукцесија држава у односу на државну имовину*, Правни факултет у Београду, 2001.

та Конвенције о међународној одговорности држава за повреде права странаца (*Харвардски нацрт из 1961. године*), експропријација представља: "сваку безразложну сметњу власника да користи, ужива и располаже имовином, с циљем да се иста оправда у разумном периоду времена након отпочињања таквог сметања".⁵⁴ Експропријаторски акти инволвирају један "*obligatio ex lege*", тј. конститутивни суверен акт државе где бенефицијар права стиче права оригинарно, моментом испуњена услова у погледу плаћања одштете. Удружење за међународно право је 1926. године усвојило резолуцију о обавезној компензацији за експроприсану имовину.⁵⁵ Организација Уједињених нација је "Боливијском резолуцијом" 1952. године признала право предузимања државних рестриктивних мера. Резолуцијом о сталном суверенитету на природним богатствима из 1962. године, сваки државни акт национализације, експропријације или реквизиције, мора бити оправдан јавним интересом уз плаћање адекватне компензације.⁵⁶ Покушаји оправдавања експропријације националним третманом и позивањем на "*јавни поредак, политичку контролу, социјални развој и друге разумне разлоге*", доводи у пракси до потешкоћа и с разлогом се може поставити питање њеног легалитета.⁵⁷ Много боље би било усвојити пропозицију по којој је извлаштење дозвољено из било којих разлога, уз накнаду и недискриминацију. Процедура предвиђена за обештећење у случају девастирања, налази своје оправдање у концепту неоснованог обогаћења, саставног

⁵⁴ American Journal of International Law, 1961. n° 55, p. 553. У теорији је евидентно одсуство анализе имовинскоправних проблема. Харвардски нацрт наводи сва покретна и непокретна добра, стварна или нестварна, укључујући индустријску, књижевну и уметничку својину, као и имовинска права и интересе. Експропријација имовине може бити уско повезана и за тзв. "подређена права" (ancillary rights), као што су патенти или уговорна права. По правилу она не подлежу директној девастацији. Видети: "Norwegian Shipowners Claims Case", Тако: *UN Reports of international Arbitral Awards*, vol. I, p. 307; Видети: Rosalyn Higgins, *The Taking of Property by the State: Recent Developments in International Law*, *Recueil des Cours*, Académie de Droit International, La Haye, vol. 176. p. 267; Christie, *What Constitutes a Taking of Property under International Law*, *British Year Book of International Law*, 1962. p. 307.

⁵⁵ *Report of the 34th Conference of the ILA* (1927), p. 248.

⁵⁶ U. N. Res.1803 (XVII), U.N.G.A. 17th session, Off.Rec. Suppl. n°17, U. N. Doc. A/5217, p. 15. За другачија решења видети: "Kulin Emeric v. Roumanian State", *Annual Digest*, (1927-28), Case n° 59.

⁵⁷ Guha Ray, *Is the Law of Responsibility of States for Injuries to Aliens a Part of Universal International Law*, *American Journal of International Law*, 1961; *International Law Reports*, n° 83, p. 500. (*Amaco International Finance Corporation v. The Islamic Republic of Iran*).

дела доктрине о стеченим правима.⁵⁸ Експропријација без накнаде погађа међународне стандарде јер вређа сам смисао правичности. Изузетак се прави код конфискаторних мера где по правилу одштета изостаје. У случају рехабилитације, накнада представља обавезу. Још од уставне конституције Француске из 1791. године дозвољена је експропријација, ако је то у јавном интересу и ако је унапред исплаћена правична компензација.⁵⁹ Могућност њене ефектуације инволвира и оцену опортуности у међународним оквирима.

У вези са многобројним послератним онерозним актима "*експропријације експропријатора*", ово схватање није дошло до потпуног изражаја. Нема сумње да се рестриктивне мере могу примењивати изузетно и без дискриминације. Одговорност државе се *inter alia*, протеже на активности њених законодавних, судских и извршних органа, организација, територијалних јединица и државних тела која врше атрибуте јавне власти, потом правних и физичких лица. Утврђивање конекситета између противправности државних аката и материјалне или нематеријалне штете, представљао би услов за било какво обештећење.⁶⁰

⁵⁸ Концепт неоснованог обогаћења је преко Римског права и природноправног учења постао конзистентни део модерних система у свету. Он је освештан и у међународноправним обичајним правилима која су свој "позитивитет" исказала у судској пракси. Видети: L. Andreoli, *Ingiustificato Arricchimento*, 1940; Dowson, *Unjust Enrichment*, 1951; Gérald, *La théorie de l' enrichissement sans cause dans le Droit Civil allemand*, 1925; Achilles-Greif, *Bürgerliches Gesetzbuch*, 1949.

⁵⁹ G. Kaeskenbeeck, *op. cit.*, p. 360. Код експропријације се углавном не ради о замењивим објектима права. Накнада се исплаћује у готовом новцу према стварној вредности одузетог добра, ређе у облику плаћања ренте или заменом истоврсне ствари. Конкретну одлуку доносе независни проценитељи. Француски и немачки правни системи предвиђају експропријацију у домену административне надлежности где плаћање компензације претходи акту извлашћења. Компензација је накнада заради економског жртвовања, а све у интересу заједнице. Накнада не мора бити максимална већ је довољно да буде приближна најнижој цени на тржишту. Тај стандард је рудиментаран у међународној пракси.

⁶⁰ С. Аврамов, М. Крећа, *op. cit.*, стр. 82. Традиционално право је правило разлику између деликтне одговорности и одговорности државе *sine delicto*. У новијој разради се одговорности државе разликује на ону за извршене деликте и одговорности државе за "међународне злочине". Чл. 19. Извештаја Комисије за међународно право из 1996. године наводи: "*Међународни злочин је сваки противправни акт државе којим се крше суштинске међународне обавезе у вези заштите фундаменталних интереса међународне заједнице (међународни мир и безбедност, право на самоопредељење, људска права, човекова околина)*. *A contrario* тумачење доводи да је сваки други противправан акт међународни деликт. Видети: *International Law Commission Report*, 1996. Ch. III, "State Responsibility". За извештај Роберта Агоа видети: *Yearbook of International Law Commission*, 1976/II, UN Doc. A/31/10. Финални Нацрт одредби о одговорности држава за међународне противправне акте усвојен резолуцијом Генералне скупштине –

Ако се прихвата постојање сукцесије држава у конкретном случају, онда се ни једна од држава сукцесорки у евентуалном процесуирању случаја, не би могла позивати на правни прекид по појединачним питањима по формули "*allegans contraria non audiendus est*". Одговорност се у већини случајева материјализује применом принципа правде и правичности (*ex equo et bono*) или моралне обавезности (*ex gratis*). Тиме се објективно постиже приписивање последица противправног дела држави наследници (*imputatio facti*), али се не доказује присуство њене међународноправне одговорности (*imputatio juris*).⁶¹ Мањак кодификованих правних правила у материји сукцесије деликтне одговорности држава, довео је до кршења принципа стечених права, која *in extenso* улазе у корпус универзалних људских права.⁶² Отворено је питање, у ком обиму држава може наследити обавезу према оштећеној страни? Ако се проблем постави у оквиру доктрине о стеченим правима, која представља круцијални део права сукцесије држава у већини случајева, онда би оштећена страна имала субјективно право да се захтевом обраћа суду државе сукцесора, ради накнаде штете по основу неоснованог обogaћења. Социјалистичке државе су након II светског рата инсистирале да питање накнаде за извлаштење буде у сагласности са домаћим правом. У међународном праву, одређивања природе или обима дужне накнаде за повреду једне међународне обавезе је у надлежности Међународног суда правде (члан. 36. Статута). Пракса иде ка стварању принципа глобалне накнаде, којом се правично умањује износ дуговања с обзиром на платежну способност држава. Државе се појављују као супсидијарни заступници својих правних и физичких лица у односима према другој држави. Тај однос супституције или суброгације је обезбеђен најпре кроз установу дипломатске заштите, чија је суштинска садржина у држављанству (*continuité de la nationalité*). Држављанство је значајно код остваривања тужбеног захтева, где подразумева континуирано доказивање "*locus standi*". Због "општих интереса" које намеће

12.12.2001. године, због волунтаризма међународне заједнице није прихватио текст чл. 19. ранијег Нацрта. Концепт државне одговорности за међународне злочине је обухваћена у ширем контексту кршења обавеза *erga omnes* (Ch. II). Специјални извештај се сложио са чињеницом да државни злочини према међународној заједници представљају парадокс који би у оквиру "колективне криминалне одговорности" могао вратити међународну заједницу ка дискредитованој идеји "да се држава налази изнад међународног права". Видети: James Crawford, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility* (Introduction, Text and Commentaries), Cambridge, 2002, p. 19.

⁶¹ Душко Димитријевић, Сукцесија држава у односу на деликтну одговорност, *Архив за правне и друштвене науке*, 2001, књига LVII, бр. 2-3, стр. 187-214.

⁶² Richard. B. Lillich, *Duties of States Regarding the Civil Rights of Aliens*, *Recueil des Cours, Académie de Droit International*, La Haye, 1978/III, p. 390. etc.

међународно право, држава није увек у обавези да доказује ову државну везу (нпр. ако се ради о "заштићеним лицима" према мултилатералном уговору о заштити људских права, заштити мањина и др.). Репарација штете, зависно од државног правног система где се врши (континентални или англосаксонски), има форму природне реституције или новчане компензације. *Inter alia* она подлеже правилу: "*omnis condemnatio est pecuniaria*".⁶³ Праведно би било када би иста обухватала и позитивни и негативни аспект штетне радње, тј. стварну штету и консеквентно обештећење за измаклу добит. Одавде, деликтна одговорност за повреде стечених права, иако не прелази *ipso facto* на државу сукцесора, ствара облигацију *ipso iure*, по принципу ефективитета и ликвидације

Нека могућа правна решења

Укидање стечених права припадника некадашње немачке мањине у претходној југословенској заједници, отвара питања везана за њихову реституцију, односно евентуално обештећење на међународноправном плану.⁶⁴ У вези ревизије политичко-историјских одлука из доба револуције и пост-револуционарне изградње државне власти, може се с разлогом поставити питање, да ли су тим актима била повређена основна људска права и слободе појединих категорија лица?⁶⁵ Како савремени токови иду ка општој заштити људских права као конзистенци међународног права, правне односе настале на бази фактицитета међународних снага након II светског рата, ваља нормативистички сагледавати, у светлу начела "*ex injuria ius non oritur*". Супротно би водило брисању негативних последица предузетих државних аката. Занимљиво је да се у констелацији нових стандарда понашања за "*улаз у Европу*", предпоставља реституција дерогира-

⁶³ F. A. Mann, The Consequences of an International Wrong in International and National Law, *British Year Book of International Law*, 1976-77, vol. XLVIII, p. 2.

⁶⁴ У погледу еволуције међународног признања стечених права видети ближе: "Settlers German origin in territory ceded by Germany to Poland", P.C.I.J. ser. B. n°6; "Upper Silesia Case", P.C.I.J. ser. A, n° 7.

⁶⁵ Почев од Повеље о немачким изгнаницима (*Charta der Deutschen Heimatvertriebenen*) од 05.08.1950. године, којом је реафирмисано право Немаца на завичајност и једнако учешће у реконструкцији Немачке и целе Европе, у немачкој научној јавности се све више истиче да акти донети у вези "легализације" последица Другог светског рата оправдани Повељом УН (чл. 107), а који су на штету Немачке, не могу бити интерпретирани као коначни, јер вређају основна правила међународној јавног права. Види нпр. Kay Hailbronner, Legal Aspects of Unification of the Two German States, *European Journal of International Law*, 1991, vol. 2, n° 1, pp. 18. etc.

них људских права припадницима националних мањина.⁶⁶ *A fortiori*, даље важење низа револуционарних закона, латентна је повреда одредбе о људским правима.⁶⁷

Са сепаративном дисолуцијом СФР Југославије, истицање проблема деволуције међународних правних обавеза не би смело послужити као мера политичког притиска на њене правне следбенике. Без рестаурације правног поретка у циљу предупређења оваквог понашања, оправдано је очекивати да се проблем може преселити у оквире правила о одговорности држава за илицитне акте. Политички дисконтинуитет не повлачи *ipso facto* и правни прекид. Одржавање на снази револуционарних правних аката консеквентно на међународном плану обавезује државу да исте акте преиспита.⁶⁸

⁶⁶ Протоколом I уз Европску Конвенцију о људским правима из 1950. године (члан 1), у односу на протекцију права својине, постоји забрана девастације, сем у случајевима који потпадају под поредак јавних интереса, према условима предвиђеним адекватном законском регулативом. У судској пракси Европског Суда за људска права, заузет је став да је међународноправно недозвољено одузимање индивидуалне имовине од стране држава. Видети: Broch, *The Protection of Property Right under the European Convention on Human Rights, Legal issues of European integration*, 1986, p. 52. Наиме, Конвенција успоставља општу заштиту имовинских права физичких и правних лица, без обзира на државну припадност. Више: A. N. Robertson, *European Institutions*, London, 1966, pp.46-49.

⁶⁷ Универзална декларација о људским правима у члану 17. потврђује да свако има право да поседује имовину, сам и у заједници са другима, те да нико не сме бити самовољно лишен своје имовине. Међународним Пактом о грађанским и политичким правима из 1966. године у склопу права на самоопредељење народа је предвиђено у члану 1. да ни један народ не може бити лишен својих сопствених средстава за живот, док је чл. 26. загарантовано да су сва лица једнака пред законом и да имају без дискриминације право на једнаку законску заштиту. Пактом о економским, социјалним и културним правима из исте године у чл. 4. је предвиђено да права човека, држава може ограничити законом у сагласности са природом самог права и у циљу благостања у демократском друштву.

⁶⁸ Сличан проблем има Чешка којој је "револуционарно наслеђе" оставило серију "Бенешевих декрета" од 28. фебруара 1945. године. Иако су њима по принципу колективне одговорности кажњени припадници колаборативних мањина на подручју Чехословачке (Видети: E. Benes, *Why did We Nationalise our Industries, Central European Observer*, 1947. p. 357), остаје чињеница да је Чешка врло брзо после "плишаног развода" са Словачком, успела да правно моделира реституцију кроз Закон о приватизацији из 1990. године, Закон о вансудским рехабилитацијама из 1991. године, потом Закон о земљишту из 1991. године и Закон о трансформацији задруга из 1992. године. Реституција је употпуњена Законом о инвестиционим фондовима из 1992. године и другим прописима из надлежности Министарства за приватизацију. Ужурбани интеграциони процеси и укључивање Чешке Републике у ЕУ, озбиљно покрећу питање потпуног стављања ван снаге свих одлука садржаних у "Бенешевим декретима" са чијом је применом, одмах након Другог светског рата, поремећена национална структура становништва, те којима су знатно била угрожена основна људска права при-

Решење проблема се налази у интертемпоралном праву, наиме у регулисању свршених и текућих факата (*facta praeterita et facta pendencia*).⁶⁹ Укидањем револуционарног законодавства уз доношење транзиторних прописа, постиже се уређење правних ситуација на бази реституције права.⁷⁰ Отклањање неправди свим категоријама оштећених лица, претпоставља решавање свих заосталих међудржавних проблема произашлих из протраживања на међународноправној основи.⁷¹ У посткомунистичкој ери, отуда, ваља приступити озбиљним реформама, рестаурацијама и рехабилитацијама које не од-

падника националних мањина. С тим у вези, међу појединим чланицама ЕУ истакнута је и протреба даљег преиспитивања свих оних чешких закона који нису у складу са прописима Уније, "не из разлога да се поново пише историја", већ из реалне потребе да се исправи једна велика неправда. Став ЕУ и њених чланица (најгласније у том погледу су Аустрија, Немачка и Мађарска) јесте потреба да се државе, које се кандидују за пријем у ЕУ, обавежу на преиспитивање свих оних одлука и аката којима се иде ка успостављању негативне дискриминације по основу националности или држављанства. За легислативну праксу бивших југословенских република, видети нпр.: *Урадни лист Републике Словеније*, бр. 27/1991; "Закон о накнади за имовину одузету за вријеме југословенске комунистичке владавине" (*Народне новине Републике Хрватске*, бр. 92/96); "Закон о денационализацији" (*Службени весник на Република Македонија* бр. 20/98).

⁶⁹ Слободан Перовић, Својинско питање, *Правно филозофске расправе*, Београд, 1995. стр. 463-485.

Аутор се залаже за доношење једног општег закона којим би се материјално-правно ставили ван снаге сви "историјски закони" и којим би се процесно одредили субјекти и процедура за његово спровођење у живот.

⁷⁰ Судови већине држава се не оглашавају надлежним за решавање случајева проишавших из промене суверности на територији. У енглеској доктрини је ово ограничење изражено у концепту о "*Act of State*". У континенталним системима, ова доктрина не егзистира у постојећем облику. Судовима је у надлежности да изнађу правила која би оставила могућност алтернативних тумачења.

⁷¹ Питање ратних репарација остаје и даље актуелно. Повод за то треба тражити у неравноправности коју је у погледу обештећења Немачка извршила према појединим државама након Другог светског рата. Правна правила о репарацијама се постављају између држава. Југословија је била у горем положају од других држава поверилаца које су у међувремену у већем делу оствариле репарационе захтеве. Иако са уједињењем Немачке није постигнут и коначни мировни уговор којим би се питање обештећења финално решило, чињеница је да је од Немачке добијена накнада кроз разне видове тзв. "виших облика сарадње". Најпознатији су вероватно Споразуми о "*Kapitalhilfe*" од укупно једне милијарде немачких марака из 1972. године и 1974. године, којим се практично ишло ка превазилажењу проблема обештећења. Међутим, због недовољне политичке доследности, афирмација правде, и правичности је изостала. У новонасталим околностима, и поред нужности интезивирања свих облика сарадње, правно је нужно преиспитати сва отворена питања везана за последице деликтних радњи (*Volkerrechtliches delikt*) проистеклих из рата и послератних дешавања. Сатисфакција без дискриминације у том погледу не би смела изостати. У прилог те тезе, иде и ова студија.

ложно покрећу питања денационализације, реприватизације и реституције, речју, успостављање еквилибријума права и обавеза који се дају излучити из међународног права и савремене правне праксе највећег броја држава. Решења заосталих проблема ваља тражити у помирењу правних поредака заинтересованих држава у циљу установљавања светске стабилности и сигурности, а на бази презумпције правног континуитета и кроз конкретну правно-политичку анализу свих ефеката измена суверенитета на унутрашњем и спољњем плану, без *a priori* одрицања од сукцесије "стечених права".

Општи закључак

Есенцијална људска права појединаца, припадника етничких, верских или језичких група су међународноправно еволуирала са правима "доминантних група" у претходној југословенској државној заједници. Генерални повраћај права, стечених у претходном правном поретку, чијим насилним укидањем је дошло до повреде основних људских права, по протеклу времена и у складу са интертемпоралним правом, оправдава наступање правног и политичког дисконтинуитета, којим би се пружила адекватна сатисфакција свим оштећеним лицима, како припадницима некадашње немачке мањине у бившој Југославији и њиховим наследницима, тако и другим категоријама оштећених лица која су била предмет важења рестриктивних закона. Супротно поступање би водило брисању свих последица ових државних аката по принципу "*Cujus contraria, memoria non exist*", што би знатно отежало изградњу демократског и правног поретка државне заједнице и сигурно заостајање на путу интеграција у европске и друге облике супранационалног организовања. Да прошлост не би угрожавала "наду у мир" и да не би водила познатој метаморфози "силе права у право силе", питање реституције неправично одузетих права, односно обештећења за одузета стечена права везано за спровођење национализације, конфискације, аграрне реформе и генерално узевши -мера експропријације у ранијим фазама развоја међународноправног субјективитета српско-црногорске државности, мора постати део законодавне политике са којом би се заједничка држава требала озбиљније позабавити узимајући у обзир савремене токове хармонизације ове области у оквирима универзалне заштите људских права.

RESTITUTION OF THE "ACQUIRED RIGHTS" OF MEMBERS OF THE GERMAN MINORITY IN THE FORMER YUGOSLAVIA**Summary**

The abolishment of the acquired rights of members of the former German minority in the former Yugoslav State opens up questions regarding their restitution, that is, of their possibility being compensated on an international legal basis. As to the revision of political-historical decisions made in the course of the revolution and in the post revolutionary period of reconstruction of former Yugoslav State authority, one may ask the question as to whether the fundamental human rights and freedoms of individual categories of persons were violated through these acts. As the trend today is directed to the universal protection of human rights in consistency with international law, legal relations emanating from the factual status of the international forces following World War II, it would be opportune to re-examine them all, normatively and in the light of the principle *ex injuria ius non oritur*. The contrary would mean expunging the negative effects of the State's enactments. It is interesting that in the constellation of new standards of behavior for "joining Europe" the restoration of derogated human rights in favor of the members of national minorities is assumed. A fortiori, the continued validity of a series of revolutionary legislation constitutes a latent violation of human rights for what States successor of the former Yugoslavia have to re-examine through transitory regulations which should contribute to the settlement of legal situations based on the restitution of acquired rights. Serbia and Montenegro as one of the successors of the former SFRY must to proceed with serious political and legal reforms, restorations and rehabilitation, which include denationalization, re-privatization and restitution measures to establish an equilibrium between rights and obligations that may draw from international law and contemporary legal practices exercised by most States in the world. All solutions of all the remaining inter-State problems resulting from claims made at the international legal level, is a prerequisite for the removal of injustice done to all categories of persons suffering such losses.

Key Words: Acquired rights, German minority, revolutionary laws, expropriation, confiscations, nationalization, and restitution